

Живот между културите: размисли върху емигрантския опит в автобиографичните текстове на Некла Келек и Сейран Атеш

Ханелоре Шолц-Люберинг (Берлин)

Life between cultures: thoughts on the emigrant experience in autobiographical texts of Necla Kelek and Seyran Ateş

Summary

Hannelore Scholz-Lübbering

The focus of the study are the autobiographical texts of immigrant Necla Kelek and Seyran Ateş of Turkey. Through their lives between German and Turkish-Kurdish culture, both artists get the chance to build a stable transnational identities beyond bipolar models. They undertake an attempt to trace the process of defining positions, based on the problematic fields of family habits and customs (relentless on mother tongue, forced or staged marriages, honor killings) and German worldview.

Keywords: integration, identity, transculturalism

В литературоведския дискурс на съвременната германистика литературата от емигрантки с турско-кюрдски произход все още бива полагана единствено като маргинална. В американската германистика, напротив, изследването на малцинствата има висока стойност. От 1999 година насам и в Германия по-отчетливо се дочуват гласове, които сочат липсите и критикуват¹ научните позиции спрямо тази литература. Те до голяма степен останаха без резонанс.

¹ Срв. Göktürk, Deniz: *Kennzeichen: weiblich/türkisch/deutschBeruf: Sozialarbeiterin/Schriftstellerin/Schauspielerin*. – В: *Frauen Literatur Geschichte*. (Hrsg.) Hiltrud Gnüg/Renate Möhrmann. Stuttgart, Weimar 1999, 516– 532. Междувременно наистина се появиха и други текстове от жени, описващи емигрантския опит, обаче те слабо са застъпени в литературния дискурс.

Впрочем, в публичното пространство през последните години се разгоря интензивен дебат около интеграцията на емигрантите². Поради тази причина е наложително, наред с литературните, да бъдат въвлечени в представянето ѝ също така аспекти на политическия и на теоретичния дискурс. В тази връзка емигрантският опит при жените с турски произход е от особено значение в автобиографичните текстове. Не „Сблъсъкът на цивилизациите“ от Самюел Хънтингтън е причина да се заговори за война между световите. Причините очевидно се коренят в това, че в епохата на глобализация феномените на интер-и транскултурност нарастват³. Самото понятие *култура* се видоизменя. Днес говорим за хибридность, транскултурност, cross-culture. Чрез историята на емигрантството понятието *култура* добива семантична свръхразширеност, която тук едва ли би могла да се обхване цялостно.

Фокусът ми е насочен към емигрантките от Турция, които вече от второ и трето поколение живеят в Германия. Става дума за следните текстове на Сейран Атеш: *Голямото пътешествие сред огъня. Историята на една германска туркиня* (2003), *Заблудата на мулти-култи. Как бихме могли да живеем заедно по-добре в Германия* (2008), *Ислямът се нуждае от сексуална революция* (2009) и *Родина по избор: Защо бих искала да обичам Германия* (2013), както и за текстовете на Некла Келек *Булка от чужбина* (2005) и *Изгубените синове* (2006), които доведоха до яростни стълкновения в Германия. Тя ги документира в *Небесно пътешествие. Моят спор с пазителите на исляма* (2010). Би трябвало да се вземе предвид и нейният текст *Горчивосладка родина. Репортаж из вътрешността на Турция* (2009).

Аз-разказващите в споменатите автобиографични текстове се чувстват у дома си не само в една култура. Вместват се сред немските, турските и кюрдските елементи на своите култури, без да изберат нито една от тях като доминантна. Често пъти широко разгърнатите съотнасяния обясняват лутанията им и изясняват чрез сравнения с европейската и немската култура особеностите на културата-база. Става дума

² Не само заради по-голяма лекота в стила избирам да не превеждам буквално „емигрантите и емигрантките“, заменяйки го със събирателното *емигранти*. В българския език/мислене, според мен, педантичната, с административен привкус диференциация по полови признаци, предимно в професионален план, изглежда най-малкото причудлива и уронваща престижа на жените със заявени социални позиции. Все още понятията от рода на *писателка*, *социална работничка*, *мислителка* звучат пейоративно. Признавам, че въпреки това употребявам понятието „авторки“, отдавна добило в езика ни естествено звучене. Б. пр.

³ Срв. Welsch, Wolfgang: *Transkulturalität – die veränderte Verfasstheit heutiger Kulturen*. – В: Duve, Freimutua. (Hrsg): *Sichtweisen. Die Vielheüder Einheit*, Frankfurt. M. 1994, 83–122.

за традиции на културните идентичности и за критично преосмисляне на новия опит в приемащата страна. Атеш набляга върху новото качество на идентичност, което би могло да израсне оттук: „Живее в двете култури и съм приютена в двата езика. Идентичността ми е нещо ново, възплъщава една нова култура, която е възникнала от двете култури и от двата езика“⁴.

Карин Хоф обръща внимание на този феномен в хабилитационния си труд *Откриването на междинните пространства*⁵. С разкриването на културни опосредявания и разгръщането на национални, културни, религиозни концепции Атеш и Келек изнамират това *междинно пространство*. Още в хода на дебата за постколониализма биват дефинирани *пространства на междината*, респ. бива подложено на дебат измерението на т. нар. *трето пространство*⁶. Баба⁷ описва срещата, конфронтацията и кръстосването между различните култури като процес на прекрачване на границите, при който чуждо и свое в своята необедняемост не противостоят едно на друго. Двете много сходни теоретични постановки са релевантни за Атеш и Келек. В тази връзка те се превръщат в *друго пространство*: „Субектът, който говори тук, открива креативността като междинно пространство, в което този ред на дисхармония може да стане естетически продуктивен“⁸. Пледоарията за „смесена култура“ проблематизира представата за ясно отграничена етническа идентичност и поставя акцент върху позиционното определяне отвъд двуполюсния модел „немски“ или „турски“. По-нататък в изложението си ще опитаме да пресъздадем процеса на определяне на позиция и намиране на идентичност въз основа на няколко проблемни полета.

⁴ Ateş, Seyran: *Der Multikulti-Irrtum. Wie wir in Deutschland besser zusammenleben können*, 2. Auflage, Berlin 2009, 233.

⁵ Hoff, Karin: *Die Entdeckung der Zwischenräume. Literarische Projekte der Spätaufklärung zwischen Skandinavien und Deutschland*. – B: *Grenzgänge. Studien zur skandinavisch-deutschen Literaturgeschichte*. Göttingen 2003.

⁶ В нашата хуманитаристика този термин на Хоми К. Баба е утвърден като *третото място*. Б. пр.

⁷ Bhabha, Homi K.: *Die Verortung der Kultur*, Tübingen 2000.

⁸ Hoff, Karin: *Die Entdeckung der Zwischenräume* (вж. бел. 5), 204.

По дебата за интеграцията в Германия

Дебатът около интеграцията на емигрантите от Турция се изостри във връзка с възникването и укрепването на паралелни общества в Германия (налични още през 70-те години на ХХ век). Тук той може да бъде представен единствено в основните си пунктове. Атеш проследява три поколения живеещи в Германия емигранти от Турция. Тя изключва първото, т. нар. поколение на гастарбайтерите, и се концентрира върху второто и по-следващите. Второто характеризира като много по-хетерогенно. Те искат да водят по-различен живот от родителите си. По принцип вече не работят и не спестяват, за да се завърнат в Турция, както повечето от поколението на гастарбайтерите, а се опитват да намерят баланс между принципа на спестовност у своите родители и претенцията за по-висок житейски стандарт и благополучие. Това колебаене между собствените житейски позиции и тези на родителите довежда у мнозина до проблематична дезориентираност. „Така второто поколение не е било и не е в състояние да предаде на децата си автентични традиции, както и да им изглади пътя, за да се почувстват същински германци“⁹. Едно нищожно малцинство от това поколение е могло да намери достъп до висшите училища и други образователни институции и днес е смятано за образец на успешна интеграция. С една самопонятност то живее между двете култури, владее немски език така добре, както своя майчин език. Повечето обаче също могат, макар и не дотам добре, да говорят немски, но заради лоши дипломи от училище, имат малки шансове на трудовата борса. Те работят в ниско платения сектор или нерядко ползват социални помощи. Тази ситуация става все по-драстична. „Ако децата, попитани за бъдеща професия, отговарят: *Искам да стана Харц IV*, то тогава е налице огромен обществен и икономически проблем – но на първо място етнически“¹⁰.

Третото поколение е обозначено от Атеш като „lost generation“. При това поколение особено ясно се открояват пропуските в интеграционната политика. И тук отново е в сила, че интеграцията се удава на малцина, не обаче и на мнозинството. Засегнатите от това емигранти са двуезични аналфabetи, не говорят добре нито немски, нито турски, често пъти са с прекъснато образование и професионално обучение.

⁹ Ateş, Seyran: *Der Multikulti-Irrtum* (вж. бел. 4), 31.

¹⁰ Пак там, 32. На административно-бюрократичен език *Харц IV* означава именно сдобиване със социална помощ. (Б. пр.).

Липсващото признание и чувството за изключеност имат като последица ретроградното осъзнаване културата на произход на предците. Те си изграждат традиционен и фундаменталистки образ на света, немалко от младежите са извършители на наказуеми деяния. „Всеки трети с криминално проявена активност има според статистиката емигрантски произход, при което в тази група най-силно представени са турци, вьетнамци, поляци и либийци“¹¹. За криминално проявен се счита извършилият над десет наказуеми прояви на година. Агеш привежда аргументи как тази група в голямата си част е смазвана от консервативните възгледи на своите родители и от модерните нагласи в обществото на мнозинството. Тя живее в перманентна идентичност-на криза.

„Интеграцията на мнозинството турци, живеещи в Германия, се провали“¹², констатира Некла Келек. Тя обръща внимание на това, че първото поколение все още възпроизвежда себе си. Много деца от четвъртото поколение не говорят немски, когато тръгнат на училище, майките им също не говорят немски, тъй като в голямата си част са дошли в Германия като „булки-внос“. Те отхвърлят немския бит и нямат стимул да се интегрират. Намерили са пристан в турското си паралелно общество в Германия и смятат, че немците не са им необходими. Така биха могли да се обяснят ожесточените полемики около книгата на Тило Сарацин от 2010 година. Бившият финансов сенатор от Берлин, специалист по икономика и висш администратор Тило Сарацин (Германска социалистическа партия) „освидетелства“ турците и арабите, че в болшинството си не били нито склонни, нито способни да се интегрират и че нямали „никаква креативна способност, освен за търговия с плод и зеленчук“¹³. И по-нататък от провокатора Сарацин: „Не съм длъжен да признавам онзи, който живее от държавата, отхвърля тази държава, не се грижи разумно за образованието на децата си и постоянно произвежда нови забрадени момиченца“¹⁴. Книгата му *Германия се заличава. Как проиграваме нашата страна*¹⁵ стана бестселър, предизвика разгорещен дебат и – в крайна сметка – доведе до по-голяма откритост в боравенето с теми табу.

¹¹ Пак там, 33.

¹² Kelek, Necla: *Die fremde Braut. Ein Bericht aus dem Innern des türkischen Lebens in Deutschland*. München 2008, 276.

¹³ Der Spiegel, Nr. 42, 12.10.2009, 32.

¹⁴ Пак там, 33.

¹⁵ Sarrazin, Thilo: *Deutschland schafft sich ab. Wie wir unser Land aufs Spiel setzen*. Berlin 2010.

Какво точно от турско-кюрдските форми на бита внася смут сред немската общественост? Към нравите и обичаите на повечето турски семейства-гастарбайтери спадат закрепостяването към майчиния език, към мачистките структури на фамилията, към саморазправата, с която родителите се разпореждат с живота на синовете си и още повече с този на своите дъщери и който до известна степен разрушават отвътре, сред самите структури на немското общество. Нека си спомним за принудителните бракове и убийства за спасяване на честта.

В разностранови текстове (специализирана литература, статии, репортажи, интервюта) на Келек и Атеш биват тематизирани тъкмо тези основни пунктове. Двете авторки позиционират себе си наистина сред „смесените култури“, обаче категорично фаворизират немско-европейското светоусещане и с това още веднъж попадат сред критиците на турските кланове. Става дума отново за отговор на следните въпроси: имат ли жителите с турски корени в паралелно структурираното си общество същите шансове? Легитимно ли е да принуждаваш чужденци към интеграция? Турският президент Ердоган рязко формулира през февруари 2008 година, че асимилацията била „престъпление срещу хуманността“¹⁶.

Концепцията на Фридрих Мерц за водещата немска култура все така задава тон на противопоставяния. Значещо за новото, все по-насочено към конфронтация дискуссионно статукво в Германия е, разбира се, че етническият произход и диференциацията биват още по-силно акцентирани. В полезрението попада *политическият* ислям, както и засилващото се обедняване на необразованите прослойки. Чрез драматичните демографски размествания от последните десетилетия и чрез социалната система на немската държава, която предлага малко стимули за самосъзнателен живот не само на емигрантите, социалната държава навлиза все по-сигурно в криза. Това е комбинация от намаляване на раждаемостта, проблематична заселническа политика и увеличаваща се нискостояща прослойка от пришълци, която довежда до „заклещване“ в идентичността. Носителят на Нобелова награда, харвардският професор Аматиерна Сен издава книга за тези „капани“ на идентичността¹⁷. Той обръща внимание върху семейните компоненти в процесите на изграждане на идентичност. Според Сен всеки човек е

¹⁶ Der Spiegel (вж. бел. 13), 37.

¹⁷ Sen, Amatyрна: *Die Identitätsfallen. Warum es keinen Krieg der Kulturen gibt?* München 2007.

съставен от сноп идентичности, етническият произход и религията са само две измежду многото. Авторът пояснява, че наистина в едно семейство могат да се осъществят културни опосредявания, но придържането на децата към корените осуетява разволя на личността и същевременно е най-голяма пречка при интегриране. Идентичността на младите емигранти от Турция, които живеят в Германия, всеки ден се обогатява с нови немски съставки. Критиката на Атеш към немските политици се заема с този пункт. Поведението ѝ на разказвач е доста далеч от схемата на всезнаещия, но тя би могла да се позове на опита, който има с двете култури.

През 60-те години в Германия идват около 700 000 чужденци от Португалия, Италия, Гърция, Югославия и Турция. Турците и кюрдите са предимно мюсюлмани и извършват най-вече нискоквалифицирани работи. Така изминават много години, без Германия да е разгърнала обхватна интеграционна политика, например изучаване на немски език или сключване на срочни трудови договори с конкретно формулирани задължения. Немските политици не съзират проблема или не искат да го забележат. През 80-те години броят на „гастарбайтерите“ възлиза на около 4, 7 милиона¹⁸. Разграниченията *отвътре* в турско-кюрдските паралелни общества и *помежду тях* и немското общество биват изразявани с различни средства, включително с брутално насилие и криминогенна настървеност. Келек описва в *Булка от чужбина* живота в паралелното общество и го подлага на сурова критика¹⁹. Тази книга, както и *Изгубените синове*, възбуждат такова възмущение сред турската общност, че авторката се изселва от Хамбург в Берлин и първоначално отказва да дава интервюта. В новата си книга *Небесно пътешествие* тя продължава да се конфронтира с обобщението, че ислямът не е достигнал модерността, тъй като не правел разлика между ежедневните ритуали, вярата и правото и така се бил превърнал във водеща култура със собствена ценностна ориентация. Това довело до модели на поведение, които очевийно се отласкваха от обществото на мнозинството. Тя критикува *политическия* ислям и изисква от мюсюлманите да се откъснат от Шариата (Шериата) и без скрупули да се обърнат към гражданското общество.

¹⁸ Ateş, Seyran: *Der Multikulti-Irrtum* (вж. бел. 4), 20.

¹⁹ Kelek, Necla: *Die fremde Braut. Ein Bericht aus dem Innern des türkischen Lebens in Deutschland*, 8. Auflage, München, 274 f.

Дебатът по интеграцията навлиза все по-широко в политиката и се диференцира в съдържанията си. Не би и могла – както следва да се очаква – да се разкаже прогресивно единна история за една сукцесивна интеграция.

Транскултурност и идентичности

Името ми е Хатидже. Туркиня съм, ала и немкиня, чужденка, мюсюлманка, немска туркиня или долна пачавра, зависи кой точно ме преценява. И аз го приемам като дар – да обединявам в себе си тези противоположности [...]. Журналистка съм, това значи, че работя много, имам малко пари и още по-малко време. Не нося забрадка и не съм омъжена насила, поради което още нямам съпруг²⁰.

С тези редове журналистката Акиюн открива своя том „Един път Ханс с лют сос“. За идентичности става дума, за в-местването на Аза, чийто поглед е външен, за ироничното отхвърляне на клишетата, с които биват отъждествявани турските жени. Наистина, на места в други пасажии от текста отново се откриват клиширани образи на съкровено-то, като цяло обаче журналистката се обрисова в разказа си като темпераментна, умна жена, която държи на себеосъзнат живот, без, подобно на Атеш и Келек, да изобразява търканията със семейството като непоносими. Тя би трябвало да е емблематична за третото поколение, тъй като изгражда образ на успешна интеграция. Акиюн е закотвена в културните разлики между и посред своето паралелно общество и Германия. Изработила си е интеркултурна компетентност, която прави това възможно. Привидно без терзания изживява своята транскултурна идентичност. Например, когато отива на гости при родителите си, малко преди селището Дуисбург в областта Рур, съблича мини-жупа и нагажда тоалета си според турските традиции в Германия. В отличие от текстовете на Атеш и Келек, ситуацията на мюсюлманските момичета и жени е, естествено, negliжирана и затова Акиюн не критикува продължилите с десетилетия опущения в интеграционната политика. Размишленията ѝ се характеризират с иронично-ведър стил, като цяло обаче остават повърхностни и са написани без литературни претенции.

²⁰ Akyün, Hatice: *Einmal Hans mit scharfer Soße. Leben in zwei Welten*, 4. Auflage, München: 2007, 7f.

Водена от мотива за уверяване в собствената идентичност, Атеш, обратно, описва контекстите на женското при емигрантите в Германия. Тя фаворизира, както Шьофталер през 1984 г., понятието *транскултурност*. Транскултурността е ориентирана към това да разпознае „културната чуждост“ като „другото и своеобразното“ и да постави под въпрос собствените културни автоматизми²¹. На този теоретичен фон Атеш разсъждава многоаспектно върху образуването на своята собствена идентичност. Тя не би могла повече да се идентифицира с една личност или с една-единствена група. В модерните общества, които предлагат многообразни индивидуални ориентации, индивидите могат да се отъждествят (или биват отъждествявани) с повече културни референции. С транскултурност тя свързва и изискването да се излезе извън традиционните перспективи, като в ползрението попаднат и бъдещите процеси, които са концентрирани в термина *глобализация*.

Многото променливи величини, изникнали в нейните автобиографични изявления – например степен на образование, езикови познания, икономическа ситуация, принадлежност към политически или религиозни групи, достъп до образователните институции – са решаващи фактори при интеграцията. Същевременно Атеш е наясно, че хората могат да загубят местата и пространствата на своята идентичност²².

Тъкмо този скептицизъм Хайнс разгръща в текста си „Навсякъде у дома“²³ и година по-късно го резюмира в статия:

Все повече хора асимилират калейдоскопични фрагменти-конфекция от чужди култури, които заимстват от глобалния пазар. Обаче докато вярват, че се приближават до чуждото, те още повече се капсулират в черупката на „една консуматорски ориентирана демокрация, която по-скоро изкривява погледа навън, вместо да го отваря“²⁴.

Атеш и Келек изграждат картинни повествования за трудното откъсване от семейните традиции, за несигурностите в немската чужбина и за търсенето на временни идентичности като процес на самоосъзнаване във все нови констелации. На мнозина този акт на балансиране не се удава. Изолирането от външното е водело до натрупване на

²¹ Schöfthaler, Traugott: *Multikulturelle und transkulturelle Erziehung. Zwei Wege zu kosmopolitischen kulturellen Identitäten?* – В: *International Review of Edukation*, 30, 1984, 20.

²² Срв. Beck, Ulrich (Hrsg.): *Kinder der Freiheit*, Frankfurt am Main 1997, 315–322.

²³ Heins, Volker: *Überall zu Haus*. In: *Frankfurter Rundschau*, 09.12.1997, 10.

²⁴ Heins, Volker: *Unterm Pflaster liegt kein Strand*. In: *Die Zeit*, Nr. 34, 13.08.1998, 31.

потенциал от конфликти. Към него се прибавя и това, че чрез дискриминации и механизми на изключване хората стават уязвими за политически вербувания. Те често се проявяват във фундаменталистски модели, били те от етническо или от религиозно естество, както показва примерът на салафистите²⁵.

В книгата си „Голямото пътешествие сред огъня“ Атеш разказва за конфликта да си заставен да снемеш – подобно „пелерина“ – развитото в училище самосъзнание, когато престъпваш домашния праг. Убедително е изобразено колко много борба е била нужна, за да може тя самата да анализира собствената си транскултурност, както и своята бисексуалност, като вид обогатяване. И въз основа на други автобиографични текстове би могло да се констатира, че, от една страна, поредицата идентичности се изгражда върху локалното равнище в паралелното турско общество, но, от друга страна, чрез постоянната смяна на културни пространства в глобалния свят, Азът бива изложен на различни културни влияния. Затова и желанието за двойно гражданство става все по-значимо, понеже много емигранти не възприемат Германия като Родина, но затова пък в Турция са третирани като чужденци, като „германци“²⁶. Те навред се озовават сред чуждостта и не могат да развият никакви стабилни идентичности. Представата да живееш мирно, съвместно в мултикултурно общество вече е неактуална. „Мултикулти, така както се е живяло досега, е организирана безотговорност“²⁷, пише провокативно Сейран Атеш.

И аз дълго се бях придържала към идеята за едно мултикултурно общество, както го е описал Хайнер Гайслер. Днес мисля, че действителността е задминала този концепт и ние се намираме, без да сме използвали възможностите на едно мултикултурно общество, по пътя към общество, което трябва да се обозначи като „*транскултурно*“. Застъпниците на мултикулти, на интеркултурността изхождаха от това, че в една страна под сянката на държавата могат мирно да съществуваат различни култури в своята отделност. При все това всяка от културите е останала относително затворена в себе си и недосегната. Отграничаването и себеизключването бяха типични за мулти- и интеркултурността. Тъй като култури, които упорстват в своеобразието си, изключват, осъзнато или не, специфичното²⁸.

²⁵ Срв. Kraetzer, Ulrich: *Salafisten. Bedrohung für Deutschland?*, Gütersloh 2014.

²⁶ В Турция според Атеш немците с турско произхождение са наричани „германци“.

²⁷ Ateş, Seyran: *Der Multikulti-Irrtum* (вж. бел. 4), 9.

²⁸ Пак там, 19.

Атеш апелира към политиците да обърнат най-сетне по-голямо внимание на паралелните общества. Чрез дейността си като адвокат тя има повече наблюдения над бита на турско-кюрдските жители в някои квартали на Берлин. Тя прави „разкритието“, че много от децата на „германците“ живеят при асоциални условия. Техният *Kiez*²⁹ напомня гето, откъдето вече почти не може да се излезе. Всяко трето дете в основното училище вече е с емигрантско потекло. Според Атеш паралелното общество, в което те живеят, изобилства от неусвоен потенциал. Там има млади хора, които владеят два, три или повече езика, които значително са белязали тяхната транскултурна идентичност.

Защо обаче не могат да се интегрират извън своите паралелни общества? В Ню Йорк жителите на China Town или на Little Italy също живеят в определени квартали, но се гордеят да бъдат американци и, според мен, не се стига до паралелни или опозитивни общества. В Германия, поради престъпленията през Втората световна война, този вид патриотизъм определено е станал неуместен или направо немислим.

Поглед, обострен от чуждостта

Некла Келек (социолог, публицист, лирик, разказвач и борец за права на жените) се занимава от доста време с проблемите на интеграцията.

Докато живее в Турция, семейството ѝ се числи към малцинството на черкезите. Тя е родена на 31.12.1957 г. в Истанбул и идва 10-годишна през 1966 г. в Германия. След успешно завършване на училище се дипломира като чертожник, а по-късно следва икономика и социология в Хамбург. Чрез публикациите си става един от най-големите критици на исляма в Германия. Нейният том „Горчивосладка Родина“ начева с магията на детското възприятие и въображение около въпроса *Какво е Родина?* От перспективата на възрастния Родината не е нито мястото, нито семейството. „Може би Родината е *sila*, копнежът по изгубеното, когато човек е в чужбина“³⁰. За Келек изгубеното не прите-

²⁹ *Kiez* (нем.) – понятие, първоначално обозначаващо ония части в Берлин, където е запазена неразрушена от войната архитектурата от времето на обединената империя Германия (1871) до Големия борсов крах (1873) – период на икономическа и индустриална възмога. В средновековието *Kiez* е обозначение на онези външни градски пояси, където живее прислугата към някой замък или крепост. В случая терминът е употребен от Атеш именно като синоним на обособеност, изолация, затворен градски район (Б. пр.).

³⁰ Kelek, Necla: *Bittersüße Heimat. Bericht aus dem Inneren der Türkei*. München 2009, 14.

жава твърди координати, тъй като нейните родители и в Германия често сменят местожителството си и навсякъде са чужденци сред чуждостта, което се отнася и до Германия. Едва когато взема своенравното решение да възстанови наново родния дом на своята майка, Келек осъзнава, че Родината би могла да бъде и там, където могат да се вместят спомените. „С този обострен от чуждостта поглед се обръщам в тая книга към моята „горчивосладка Родина“, от която идват и внесениите булки, и изгубените синове, а също и аз самата“³¹. Сантименталните ѝ пътешествия към корените на рода, към предци, към родители, към любимия вуйчо Енище, са един вид търсене на съкровено, на споменни места, които вече ги няма. Турция и нейните хора се явяват в идеализирана визия, изпълнена с клишета.

В Истанбул нейните родители са поддържали светски, западен начин на живот. В Германия обаче се обръщат към религията. Нейният баща ѝ забранява да участва в часовете по физическо възпитание, както и в обучението по плуване, за да запази девствеността си и да не накърнява честта на семейството. По-големите ѝ брат и сестра се подчиняват на консервативните възгледи на родителите си. Тя се противопоставя и по време на юношеството си страда от депресии („Hüzün“). Своя пряк отказ компенсира чрез усърдие в училище и по време на следването си. Тя описва първите си години в Германия като авантюра и разказва за много инициативи с немските си съученици. След това обаче на баща ѝ общуването с немци започва да му се струва подозрително. Той забранява всеки контакт извън семейството. „Малкият ни свят стана една малка Турция“³². Този специфичен джендър-проблем междуременно става достояние на публичността, без да се стигне до приемливото му решение за момичетата. На момичето се отнема шансът да се възползва с немски съученички на своята възраст от важни възможности за развитие на личността, като екскурзии с класа или извънучилищни мероприятия.

В текста „Булка от чужбина“ авторката разкрива една дотогава дълбоко пазена тайна в Германия. Става дума за голям брой купени булки, които живеят в самата Германия и са изложени на недопустимо безправие. Въпреки че Келек използва статистически данни от многобройни анкети, статии и доклади, се усилва критиката срещу нея, че твърденията ѝ невинаги са научно аргументирани. Водеща тема при

³¹ Пак там, 17.

³² Пак там, 14.

Келек е възникването на паралелните общества и тяхното функциониране. Мюсюлманските общества възприемат себе си като неразтрогваеми общности. Всеки един е част от тази организирана общност. За изграждането на идентичността и интеграцията на индивида е от голямо значение дали е възможно освобождение от нормативното „ние“ и дали един „аз“ има право със собствения си глас да вземе решение в името на общността или срещу нея. Личната конфронтация със самия себе си, с корените, с новата жизнена среда Келек вижда като единствения път да водиш самоопределен живот и да можеш да се интегрираш.

Тя описва нагледно Властта на Умма (общността на мюсюлманите) и показва вината ѝ за принудителните бракове и за вноса на булки от Турция. Училищата по Коран са важен фактор в паралелното общество, често пъти единственото място, където жените могат да си устройват срещи.

В трите монотеистични религии е изтъквано особеното значение на жената като майка. Така е и при мюсюлманите. Към смисъла на живота за жената-мюсюлманка се отнася и това да бъде добра съпруга и майка. С тази представа момичето се сблъсква много рано. Още в пубертета то е третирано според годността си за брак. В текста на Акиюн аз-разказващата търси своя Ханс, мъжа немец. Едва когато накрая е намерила Ханс, немския мъж-мечта, ѝ става съвсем ясно, че баща ѝ ще настоява той да се помохамеданчи. Ханс се подчинява, променя вероизповеданието си, обрязва се – и все пак връзката се проваля поради културни несъответствия. Да имаш много кандидати, повишава стойността на девойката мюсюлманка. Връзките, които възникват впоследствие, често пъти не са доброволни, а биват инсценирани или са бракове по принуда. Нерядко момичетата са на възраст между 12 и 18 години, когато биват сключвани тези „бракове“. В повечето случаи бракосъчетанията се състоят в страната, от която идва „стоката“, ала и в Германия се сключват „бракове“ от мюсюлмански духовници. След това „брачните партньори“ живеят без брачно свидетелство, докато навършат пълнолетие и могат да бъдат венчани с граждански акт.

За трагедиите на тези инсценирани или принудителни женитби Келек разказва под формата на разговори с потърпевши³³. Тези бракове са от голямо значение за възникването и съхранението на паралелните общества. Какви идентичности могат да развият тези държани като робини съпруги? Те почти не говорят немски и нямат право да под-

³³ Kelek, Necla: *Die fremde Braut* (вж. бел. 19), 227 f.

държат други контакти, освен със семейството си. Много от тези жени живеят в турски квартали, където въобще не влизат в досег с немци.

Формите на потисничество над жени са предпочитана тема в романи, разкази и филми за живота на турско-кюрдските емигрантки в Германия. Такъв пример е филмът „40 м² Германия“ (1986) на Тевфик-Басър. За емигранта работник Дурсун, който живее с жена си Турна в старо хамбургско жилище, изгубената Родина е важно изоставено благо. Той би искал да го опази и в Германия и изцяло изолира жена си от външния свят. Възприема обкръжението си като враждебно и аморално, една интеграция е нито желана, нито възможна. Също и във втория филм на Басър „Сбогуване с фалшивия рай“ (1998) отново в центъра на изображението е жена, която живее при застрашаващи я семейни отношения. Тя убива мъжа си, който злоупотребява с нея. Затворът, парадоксално, се явява сигурно убежище от набезите за отмъщение на голямата фамилия. Основата на сценария е предоставена от авторката Салиха Шайнхардт, базирана върху разговорите ѝ из протоколите „Жени, които умират, без да са живели“ (1983) като първи том от трилогия. Следват „Двата кипариса“ (1984) и „Жените плачеха кръв“ (1985). Още Гьоктюрк обръща внимание върху клишираността в проблематиката на страданието и жертвата при женските образи³⁴.

Заблудата „мулти-култи“ и последиците от нея

Сейран Атеш е борец за права на жените, публицист и юрист от турско-кюрдски произход. Майка ѝ е туркиня, баща ѝ – кюрд. През 2000 г. издава автобиографичната си книга „Голямото пътешествие сред огъня. Историята на една германска туркиня“. Заглавието на книгата е алюзия за името ѝ: на турски Сейран означава „излет“, „развлекателно пътуване“, Атеш – „огън, треска“.

Била е шестгодишна, когато идва при родителите си в Берлин-Кройцберг³⁵ и, докато отраства при роднини в Турция, не е знаела къде са били изчезнали. Тя описва угнетителните условия на живот в Германия, ролята си на момиче за всичко в архаичните структури на фамилията. Научава бързо немски и след матурата следва право в Свободния университет в Берлин.

³⁴ Gökürk, Deniz (вж. бел. 1).

³⁵ Обособено селище в Берлин, център на интензивен културен живот, един от берлинските „квартали-сцени“. До падането на Стената в неговата източна половина, на границата с Източен Берлин, се развива своеобразна алтернативна култура. (Б. пр.)

Когато Атеш разказва за детството си в Турция, тогава затрептяват меланхолични възпоминания около светаята светих на големия род. Обратно, страстта ѝ по Германия се подхранва от борбата на индивида за свобода и самоопределение. За нея това не са противоречия, а фази на развитие. По пътя от „ние“ на семейните традиции към съзнанието на „Аза“ тя не отхвърля категорично „ние“, а разглежда и двете като важен белег на идентичността. Колко силно обаче се налага нейното „Аз“, става очевидно при религиозните проблеми. В критиката си на религиозните предписания и традиции тя еднозначно позиционира себе си на страната на индивида. Забрадката при исляма за нея е символ на полов апартейд, а обрязването на момчетата не би могла да одобри без съгласието на засегнатите, въпреки че ѝ е известно стимулиращото значение на обряда за идентичността при мюсюлмани и евреи.

Атеш проявява извънредна гражданска смелост, когато се опълчва срещу принудителните бракове и насилието над жени в семейството. Когато оцелява от един атентат, през лятото на 2006 г., тя връща разрешителното си за адвокат. Трябвало е да се застрахова за живота на дъщеря си.

Името ми не стои нито на таблото със звънциите, нито на пощенската кутия, нито на вратата на жилището. Нямам официален адрес. Живеем в демократична страна, тук цари свобода на мненията. Аз обаче редовно бивам нападана или заплашвана, ако изразя мнението си.³⁶

Отказва се от турския си паспорт и избира немското гражданство. Есето ѝ „Сбогом, ти, мое мило отечество“ и производната от него книга „Родина по избор“ дават информация за нейните мотиви³⁷. Две години по-рано, на конференция в Истанбул, е трябвало да говори по темата „Ислям и сексуалност“. Съответната криминална служба в Берлин ѝ предлага, поради заплахите за убийство, въоръжена лична охрана, която да я придружава през пътуването. Ала Турция отхвърля тази мярка с аргумента, че тя е туркиня и че турската държава била отговорна за сигурността ѝ. Това било твърде рисковано за авторката. „В случай на конфликт предпочитам да съм закриляна от Германия, а не от Турция [...], тъй като, естествено, съм размишлявала, във връзка с двойното гражданство, за Родината, идентичността, демокрацията, конституцията“³⁸.

³⁶ Ateş, Seyran: *Der Multikulti-Irrtum* (вж. бел. 4), 10.

³⁷ Срв. също Ateş, Seyran: *Wahlheimat: warum ich Deutschland lieben möchte*, Berlin 2013.

³⁸ Bertsch, Matthias: *Plädoyer für ein ehrlicheres Zusammenleben*, Beitrag von 20.02.2014 im Deutschlandfunk.

Чрез работата си в Кройцбергското селище за срещи и информации за турски и кюрдски жени, които искат да избегнат домашното насилие и принудителния брак, тя става свръхчувствителна към грубото нарушение на човешките права в Германия. В мюсюлманската турско-кюрдска култура принудителната женитба е, както вече бе описано, широко разпространена традиция. Правят се многократни опити да бъде религиозно обоснована и легитимирана. Но въпреки това ислямът почти не позволява, както и останалите световни религии, насилствени омъжвания. Точно както и християнството, юдаизмът, хиндуизмът и будизмът, точно както и светският закон, той изисква собствената и свободна воля на годеника и годеницата при бракосъчетанието. Следователно, религията не предоставя еднозначно аргументация за това нарушение на човешките права. При всички религии е налице, разбира се, забрана върху извънбрачната сексуалност. И колкото по-строго бива обосновавана и живяна тази забрана, толкова повече религията изисква принудителен брак, затова Атеш апелира: „Ислямът се нуждае от сексуална революция“³⁹.

И Хатидже Акиюн е трябвало да бъде омъжена насила. Описаната процедура е красноречива. „Изведнъж у нас на дивана седеше цяла рода, която никога не бях виждала, която бе пропътувала триста километра, за да присъства на сгледата с мен като бъдеща съпруга на сина им“⁴⁰. Нейната зестра – германското поданство – е примамка за всеки анадолски кандидат. Исмаил, годеникът, буди у нея съжаление и тя не намира друг изход, освен да го заговори направо. Сервира моката и казва: „Да ти е сладко, чужденце“⁴¹. Било нарушение на табуто. С това шокирала и двете семейства, а и самата тя била изненадана. Бащата на Акиюн спасил неловката ситуация и казал: „Можеш да попиташ нея самата за съгласието ѝ да стане твоя жена“⁴². Акиюн се възпротивила срещу всички правила, когато след кратък разговор изрекла: „Няма да бъдеш щастлив с мен, по-добре се ожени за жена, която не ще направи живота ти ад“⁴². Докато чрез преживяното в Германия Акиюн е могла да се съпротивлява на опитите да я омъжат против волята ѝ, много млади момичета, а също и мъже от Анадола, стават беззащитни жертви на традициите.

³⁹ Ateş, Seyran: *Der Islam braucht eine sexuelle Revolution*. Eine Streitschrift, Berlin 2009.

⁴⁰ Акуюн, Натисе: *Einmal Hans mit scharfer Soße* (вж. бел. 20), 110.

⁴¹ Пак там, 111.

⁴² Пак там, 112.

На свой ред Атеш описва, заедно с церемониите, и последиците от подобни „бракове“⁴³. Те изобщо не са еднакви за мъжете и жените. Насила оженените мъже разполагат с различни възможности да се измъкнат от брачните задължения. Те могат да излизат, да се срещат с приятели и нерядко имат по някоя любовница. За жените, напротив, не съществуват такива пространства на свобода. В най-лошия случай семействата прибегват до убийства в името на честта, ако жена се противопостави на принудителния брак или поиска развод. В средите, в които се извършват омъжвания насила, повечето пъти властва едно много консервативно понятие за чест⁴⁴. Сексуалната чистота (девственост) на жените олицетворява честта на семейството. Самата помисъл у жените за свободна сексуалност накърнява честта у консервативните мюсюлмани. Има ли една жена връзки с мъже и те станат известни, някои семейства не виждат друг изход да възстановят честта си, освен чрез убийство. Атеш обръща внимание на лицемерната толерантност спрямо т. нар. културни своеобразия в Германия. Убийства в името на честта се извършват още през 70-те и 80-те години на XX век, както и днес. Но нито медиите, нито официалната политика са реагирали на тези фрапантни нарушения на човешките права, които са се извършвали в самата Германия и все още се извършват. Дейната адвокатка обръща внимание и на това, че децата от тези принудителни бракове се нуждаят от по-голяма грижа и наблюдение. В повечето случаи тези деца са нежелани. Нерядко те са последица от изнасилване. А често пъти и самите майки са още деца. За някои жени тези деца се превръщат в единствена опора. Други пренасят върху им цялата ярост, унижение и разочарование. Много рядко тези деца стават свидетели на любов и сърдечност между родителите си. Тъй като Атеш и в бъдеще би искала да е юридически застъпник на жени от паралелното турско общество, тя отново отваря адвокатската си кантора. Тя познава деликатната взаимозависимост между култура, власт и религиозно вероизповедание в нейното многообразие и противоречивост. То е „системата ислям“, която четирите милиона мюсюлмани в Германия възприемат и съблюдают по различен начин. Мнозинството от тях нямат никакъв контакт с ислямистките съюзи. Те не са организирани и нямат нищо общо с идеологиите и инициативите на съюзите. За тях ислямът е културната им идентичност, тяхната вяра. Ислямът е толко-

⁴³ Ateş, Seyran: *der Multikulti-Irrtum* (вж. бел. 4), 48f.

⁴⁴ Пак там, 72f.

ва комплексен в тълкуванията и видовете си практики, че се налага отново да направим аналогия с индивидуалните изказвания на авторите. Атеш описва своята семейна традиция в упражняването на религиозните ритуали, своя изцяло собствен ислям: „Моят ислям е изцяло личностен. Религиите на откровението, така, както се практикуват, категорично не са моя кауза. Моят ислям е миролюбив, толерира другите хора, познава любовта към ближния. В моя ислям няма разделение на половете. Тази стара, патриархална структура и традиция са премахнати от моя ислям.“⁴⁵

Като лява феминистка, тя критикува всички ония фактори, които възпрепятстват възникването на културен плурализъм с консенсус на ценностите. Подобно на Келек, тя насочва вниманието към „Umma“ (турско-ислямската общност), както и върху „kaza“ (паралелното общество), за да може да постигне необходимите промени. Така, както бива практикуван от мюсюлманите в огромни части от Германия, ислямът не съдържа разделение между духовна и светска власт. Kaza, напротив, поставя условия, всичко да бъде регламентирано и съгласувано според нормите на турско-кюрдската Umma. В тази връзка тя настоява, че ислямът трябва да бъде реформиран. Отново под прицел е Шариатът (Шериятът) – юридическото право, основаващо се на Мохамед. То регулира живота във всекидневието (упражняването на религията, статута на личността, нравите и обичаите). В почти всички страни Шариатът (Шериятът) бива постепенно изместван от адекватни правни форми. Ако днес ислямистите отново искат неговото въвеждане, то става дума предимно за драстичните заплахи с наказание и за дисквалифицирането на жената. Друг важен фактор за осуетяване на интеграцията според Атеш са училищата по Коран. Повечето деца посещават тези училища между четвъртата и тринадесетата си година. Последницата е, че при младежите от трето и четвърто поколение нараства идентификацията с религията. Поради тази причина Атеш пледира за интеграция на исляма редом със социалната интеграция и за въвеждането на повсеместно религиозно обучение в училищата⁴⁶.

Предупрежденията ѝ за религиозен фанатизъм и национализъм вървят ведно с изискванията за по-добро образование, по-добро владение на местния език, за да могат да се обединят собствената и чуждата култура. Като обща цел тя формулира „да се постигне трайност в де-

⁴⁵ Ateş, Seyran: *Der Multikulti-Irrtum* (вж. бел. 9), 213.

⁴⁶ Пак там, 217.

мокрацията, в равноправието между половете, в публичността, в свободата на самоопределянето за всички членове на това общество, както и шансове за равенство⁴⁷.

При Атеш и Келек, при живота им между две култури, процесите на идентифициране очевидно протичат различно, но и двете авторки – посредством отделяне от семейния клан – са успели да развият стабилна транскултурна идентичност. Едва чрез този болезнен процес става възможно себенамирането, а интеграцията е успешна. По-късно Атеш се отказва от пълния разрив със своето голямо семейство и това междуременно се превръща в елемент на идентичността ѝ. В крайна сметка би трябвало да се изтъкне: само онзи, който е в унисон с новото си обкръжение, асимилирал е новата реалност и е в състояние да я анализира, би могъл да се придвижва из транснационални светове. Т.е., с оглед на идеите за култура и идентичност – не само малцинствата, но също и мнозинството в дадено общество би трябвало да се приспособи към променената ситуация.

Преведе от немски Бисера Дакова

⁴⁷ Пак там, 258.

Литература

Akyün 2007: Akyün, Hatice. *Einmal Hans mit scharfer Soße. Leben in zwei Welten*, 4. Auflage, München: 2007, 7f., 110, 111, 112.

Ateş 2009: Ateş Seyran. *Der Multikulti-Irrtum. Wie wir in Deutschland besser zusammenleben können*, 2. Auflage, Berlin 2009, 9, 10, 20, 32, 33, 48, 50, 213, 233.

Ateş 2009: Ateş Seyran. *Der Islam braucht eine sexuelle Revolution. Eine Streitschrift*, Berlin 2009.

Ateş 2013: Ateş Seyran. *Wahlheimat: warum ich Deutschland lieben möchte*, Berlin 2013.

Bhabha 2000: Bhabha Homi K. *Die Verortung der Kultur*, Tübingen 2000.

Beck 1997: Beck Ulrich (Hrsg.). *Kinder der Freiheit*, Frankfurt am Main 1997, 315–322.

Bertsch 2014: Bertsch Matthias. *Plädoyer für ein ehrlicheres Zusammenleben*, Beitrag von 20.02.2014 im Deutschlandfunk.

Der Spiegel, Nr. 42, 12.10.2009, 32, 37.

Heins 1997: Heins Volker. *Überall zu Haus*. In: *Frankfurter Rundschau*, 09.12.1997, 10.

Heins 1998: Heins Volker. *Unterm Pflaster liegt kein Strand*. In: *Die Zeit*, Nr. 34, 13.08.1998, 31.

Hoff 2003: Hoff Karin. *Die Entdeckung der Zwischenräume. Literarische Projekte der Spätaufklärung zwischen Skandinavien und Deutschland*. – In: *Grenzgänge. Studien zur skandinavisch-deutschen Literaturgeschichte*. Göttingen 2003, 204.

Göktürk 1999: Göktürk Deniz. *Kennzeichen: weiblich/türkisch/deutsch Beruf: Sozialarbeiterin/Schriftstellerin/SchauspielerIn*. – In: *Frauen Literatur Geschichte*. (Hrsg.) Gnüg, Hiltrud / Möhrmann, Renate. Stuttgart, Weimar 1999, 516–532.

Kelek 2009: Kelek Necla. *Bittersüße Heimat. Bericht aus dem Inneren der Türkei*. München 2009, 14, 17.

Kelek 2008: Kelek Necla. *Die fremde Braut. Ein Bericht aus dem Innern des türkischen Lebens in Deutschland*. München 2008, 274, 276, 277.

Kraetzer 2014: Kraetzer Ulrich. *Salafisten. Bedrohung für Deutschland?*, Gütersloh 2014.

Sarrazin 2010: Sarrazin Thilo. *Deutschland schafft sich ab. Wie wir unser Land aufs Spiel setzen*. Berlin 2010.

Schöfthaler 1984: Schöfthaler Traugott. *Multikulturelle und transkulturelle Erziehung. Zwei Wege zu kosmopolitischen kulturellen Identitäten?* – In: *International Review of Edukation*, 30, 1984, 20.

Sen 2007: Sen Amatyra. *Die Identitätsfallen. Warum es keinen Krieg der Kulturen gibt?* München 2007.

Welsch 1994: Welsch Wolfgang. *Transkulturalität – die veränderte Verfasstheit heutiger Kulturen.* – In: Duve, Freimutua. (Hrsg): *Sichtweisen. Die Vielheit der Einheit*, Frankfurt a. M. 1994, 83–122.